

27 Mayıs Darbesi'ne Giden Süreçte ve Sonrasında Propaganda (1955-1965)

Furkan Halit Yolcu¹

Sakarya Üniversitesi-Ortadoğu Enstitüsü

Giriş

1950-60 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti 1950-54-57 yıllarında üç genel seçimde başarılı olmuş ve beş kez Başbakanlık görevini üstlenmiş olan Adnan Menderes'in idam edilmesine giden ve incelenmeye değer bir süreç yaşanmıştır. Bu dönemde bu tarz gelişmeleri halkın kabul edeceği bir yapıda sunmak için özellikle gazetelerin ve radyonun propaganda amaçlı kullanıldığı bilinmektedir. 1950-60 dönemi ve darbe sonrası dönemde sivil-asker ilişkilerini anlamak için bu dönemde radyonun nasıl devlet tekelinde tutulduğu ve gazetelerin halkı nasıl askerî darbeye ikna ettiği incelenmelidir. Elbette burada tek taraflı bir alışveriş söz konusu değildir.

Bu bölümde sivil-asker ilişkilerinin esasen radyo ve gazeteler üzerinden nasıl dengelendiğini ve askerî darbe gibi patolojik bir sonucun nasıl ortaya çıktığı analiz edilmektedir. 1955-60 dönemi içerisinde darbeye kadar geçen süre içerisinde hangi tip propagandanın daha yaygın olduğu, hangi propaganda unsurlarının daha etkin kullanıldığı gibi bazı sorular da bu çerçevede cevaplanmaya çalışılacaktır. Bu bölüm özellikle 6-7 Eylül olaylarından sonraki döneme odaklanarak bu olaylar üzerine inşa edilen propagandaları incelemeye tâbi tutmaktadır. Bu dönemde propagandanın hangi sloganlar üzerinden ilerlediği ve hangi sembollerin sürekli olarak canlı tutulduğu da araştırmanın diğer bir boyutunu oluşturmaktadır.

27 Mayıs darbesi sonrasında yaşanan süreç ve askerî darbenin medya organları üzerinden nasıl meşrulaştırıldığı da bu bölümün konuları içerisinde yer almaktadır. Ayrıca 1960-65 dönemi arasında kurulmaya çalışılan koalisyon hükümetleri ve elde edilen başarısızlıkların halka nasıl sunulduğu irdelenmeye çalışılmaktadır. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti siyasetine dâhil olan partiler ve bu partilerin liderleri üzerinden yürütülen propaganda faaliyetleri de incelemeye tâbi tutulmaktadır. Askerî darbe öncesi medya organları üzerinden yapılan propaganda ile darbe sonrası koalisyon oluşturma döneminde yapılan propaganda arasında ne gibi farklılıklar olduğu da araştırmanın mercek altına aldığı hususlardan birisidir.

¹ Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, e-mail: furkanyolcu@sakarya.edu.tr

Bu bölümün en temel amacı, propagandanın ulaşabildiği sınırları ortaya çıkarmaktır. Bu anlamda propagandanın askerî darbeye sebep olmak veya sebepleri halk nezdinde meşrulaştırmak, herhangi bir gruba dair olumsuz bir diskur inşa etmek, çıkar gruplarının istedikleri sonuçları olumlu bir kisveye büründürmek vb. işlevleri bu çalışma çerçevesinde değerlendirilecektir. 1955-65 dönemi içerisinde hükümet veya iktidarın medya organları üzerinden kamuoyunun nasıl şekillendirdiği araştırmanın cevaplayacağı en temel sorudur.

Propagandanın “kitle için kullanılan bir dil” olarak kabul edildiği bir bağlamda bu ‘dil’in halka hangi yayın unsurları üzerinden ulaştırıldığı ve kitlenin hangi konularda etkilenmeye çalışıldığı önem kazanmaktadır (Domenach, 1969: 7). Bu bağlamda bu iki dönem içerisinde iktidar-muhalefet (merkez-çevre) ilişkisinin nasıl bir zemine oturduğu, kullanılan medya unsurlarının neler olduğu ve bu dönemlerde yürütülen propagandanın yapısı incelenecektir.

1. Darbe Öncesi ve Sonrasında Türk Siyaseti (1955-1965)

Türkiye Çalışmaları disiplinin birçok öncü bilim adamına göre 1950 seçimleri Türkiye’de sadece iktidar değişimi anlamına gelmez; aynı zamanda bir devrin kapandığını da işaret eder (Çaylak vd., 2009: 362). Bu dönem aynı zamanda 1950-55 yılları arasında yaşanacak olan ekonomik gelişim ve refah düzeyinin artışı ve siyasal liberalleşmeyi simgelediğinden halk nezdinde de önemli görülmektedir. Türk siyasasının hem ekonomik hem de politik anlamda genişlediği dönemde bunun aksine iktidar mücadelesi iki ana aktör etrafında şekillenmiştir. Bu anlamda sabık güç olan Cumhuriyet Halk Partisi ile İsmet İnönü ve seçimle hükümet kurma yetkisi alan Demokrat Parti ile Adnan Menderes, Türkiye siyasasına hâkim olmak için mücadele etmiştir.

1.1. Siyasi Aktörler

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti’yi (DP) iktidar mücadelesi içinde olan iki karşıt aktör olarak konumlandırırken bu partilerin birbirlerinden ne kadar farklı olduğunu detaylı bir şekilde analiz etmek gerekmektedir. CHP bünyesinde uzun yıllardır çeşitli görevlerde bulunan Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan esasen muhalefet hareketini yine parti içerisinden başlatmışlardır. Bu anlamda CHP 1950’lerin başında sertlik yanlısı olanlar ve eleştirel düşünenler olmak üzere ikiye bölünmüş ve parti içerisinde her iki kesim de iktidar olmaya çabalamıştır. CHP adına 16 yıl boyunca milletvekilliği yapmış bir siyasetçi olan Adnan Menderes, partiden ihraç edildikten sonra devlet otoritesinin izni ile bir muhalefet partisi kurabilmiştir (Zürcher, 1995: 310). Bu noktada devlet erkânı ve CHP

yönetiminin yakınlığı ve iç içe geçmişliği bu dönemin iktidar ilişkilerini anlamak açısından önemlidir. Bu dönemde CHP bünyesinde değişmez genel başkanlık konumu ve devlet bünyesinde Milli Şef statüsünün kaldırılması da muhalif oluşumların önünü açan bir gelişmedir (Zürcher, 1995: 311). Türkiye siyasasında muhalefetin oluşmasına iktidarın izin verdiği ve Demokrat Parti'nin devlet "gözetim"inde kurulan ve gelişen bir parti olduğu da genel olarak kabul gören bir iddiadır.

1955-60 dönemi içerisinde Türk siyasasının merkezinde Atatürk'ün mirası olarak görülen *CHP*, muhalefette ise CHP'den ayrılan siyasetçilerin liderliğinde gelişen DP vardı. CHP, hem seçmen kitlesi hem siyasi aktörler açısından Demokrat Parti'ye nazaran daha iyi eğitim görmüş ve ekonomik açıdan daha iyi imkanlara sahip bireylerden oluşmaktaydı. CHP'nin en temel özelliklerinden birisi "sol", "merkez sol" ve "sosyal demokrat" fikirleri ve bu ideolojideki siyasi aktörleri çoğu zaman aynı anda barındırmış olmasıdır (Ciddi, 2009: 6). Ancak CHP'nin ideolojik altyapısını tepeden tırnağa etkileyen düşünce bütünü olan "Kemalizm", bahsi geçen üç ideolojinin karışımından oluşan yeni bir ideolojidir. Mustafa Kemal Atatürk döneminde muhalefet partisi bir kavram olarak zaman zaman kabul edilse de Serbest Cumhuriyet Fırkası vb. girişimler güçlü totaliter tepkiler sonucunda sonuçsuz kalmıştır. CHP'nin üniversiteler ile kurduğu ilişki de genel anlamda halkın genç kesimine Kemalist ideolojinin kabul ettirilmesi fikri etrafında şekillenmiştir (Zürcher, 1995: 268). Kemalist parti ve devlet yönetimi 1937'de "Altı Ok" olarak bilinen temel ilkeler üzerinden anayasaya dahil edilerek Mustafa Kemal Atatürk sonrası dönemlere de aktarılmıştır. Yine 1937 yılında Mustafa Kemal Atatürk ve onun halefi olarak görülen İsmet İnönü arasındaki gerginliğin daha da tırmanmasıyla İnönü başvekillik görevini Mahmut Celal Bayar'a devretmek zorunda kalmıştır.² Ancak Atatürk'ün vefatı ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın aday olmaması sonucunda İsmet İnönü 1938 yılındaki olağanüstü genel kongrede "değişmez genel başkan" ve "Milli Şef" olarak CHP liderliğini devralmıştır (Yücel, 2006: 25). Celal Bayar ve ondan sonraki başvekillikler Refik Saydam (1938-1942) ve Şükrü Saraçoğlu (1942-1945) hem parti başkan vekilliği hem de başvekillik görevi icra etmiş olsalar da bu dönemde Türk siyasası tamamıyla İsmet İnönü'nün kontrolünde kalmıştır.

İsmet İnönü'nün laiklik ve ulusçuluk etrafında şekillenen korumacı ve statükocu siyaset tarzı, zamanla CHP içerisinde de muhalif görüşlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu muhalif görüşler ve İnönü "çizgisi" arasındaki çatlağın giderek genişlemesi sonucunda da 1945

² Mahmut Celal Bayar, Teşkilât-ı Mahsusa, Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü ve İktisat Vekilliği gibi önemli pozisyonlarda görev almış; Türk siyasasının önemli şahsiyetlerinden birisidir.

Yılında, Türkiye’de genel seçimlerde meclise milletvekili gönderebilen ilk muhalefet partisi, DP kurulmuştur. 1955-65 yılları arasında Türkiye siyasasında en temel değişikliklere sebep olan unsur Demokrat Parti’dir. CHP’den ayrılan 4 önemli siyasetçi (Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes) tarafından kurulan bu parti, temel anlamda “özel teşebbüs, özgürlük ve anti-komünizm” temaları etrafında şekillenen bir parti söylemi inşa etmiştir (İnce, 1974: 28).

Resim 1: 8 Ocak 1946, Cumhuriyet

DP de CHP gibi ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinden güç alan bir yapıya sahiptir ancak CHP’den farklı olarak halkı mücadeleye dahil eden bir söylemi vardır (Göktepe, 2009: 365). DP ile birlikte milletvekilleri ve halkın ilişkisi çok değişmiş ve bu iki siyaset unsuru birbirine daha yakın bir hale gelmiştir (Eroğul, 1990: 51). Demokrat Parti’nin halkla kurduğu bu yakın ilişki basın yayın organları tarafından çok farklı şekillerde sunulurken, Adnan Menderes yönetimi medya üzerinden de halkla ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu anlamda özellikle medya unsurlarına önem atfedilmiş ve bu mecralardan sıkça halka sesleniş konuşmaları yapılmıştır.

CHP ve DP’nin Türk siyasasında ana iki unsuru teşkil ettiği bu dönemde parti ajandaları ve kullanılan medya unsurları ve dolayısıyla propagandanın kendisi benzerlikler göstermektedir. Nitekim Bülent Tanör bu dönemi “demagojik ikiz partiler” dönemi olarak nitelendirmiş ve iki parti arasında bireysel ve kurumsal olarak benzerliklere işaret etmiştir (Tanör: 1995: 342). Bu iki benzer siyasi yapılanmanın hangi medya unsurlarından ne tür propagandalar

oluşturduklarını incelemek Türk siyasasının geleceğini şekillendirecek temel tartışmaların neler olduğuna ışık tutabilir.

1955 sonrası dönemde Türk siyasasında aktör sayısı giderek artmıştır. Bir önceki sene kapatılan Millet Partisi yerine Osman Bölükbaşı öncülüğünde kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi özellikle Kırşehir’de (Bölükbaşı’nın memleketi) bütün milletvekillerini aldığı 1954 seçimi ile gündeme gelmişse de Türk siyasasında ciddi bir etki uyandırmamıştır (Bölükbaşı, 2008). Özellikle Demokrat Parti’nin sert eleştirilerine maruz kalan parti bir dönem CHP ile ittifak kurmayı da gündemine almıştır. 1957 seçimlerinde oylarını %7’ye çıkarmasına rağmen sandalye sayısını kaybedince Cumhuriyetçi Millet Partisi, Küçük Köyle Partisi ile birleşmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) kurulmuştur.

Türk siyasi hayatında en önemli organlardan birisi olan Adalet Partisi ise 27 Mayıs darbesinden sonra yapılan 1961 seçimlerinde ikinci olan ve yeni muhalefet görevi üstlenen partidir. Ragıp Gümüşpala öncülüğünde kurulan bu parti, onun ölümü sonrasında Süleyman Demirel’in parti liderliğini üstlenmesiyle 1960 sonrası Türk siyasasında hem iktidar hem muhalefet cephesinde yer almıştır. Adalet Partisi 1960-63 arası dönemde biraz daha düşük tonda olsa da din ve demokrasi temalı propaganda da Demokrat Parti’nin devamı olarak nitelendirilebilir. Nitekim AP, halk tarafından DP’nin mirası olarak görülmüştür (Yücel, 2006: 38).

1960-65 dönemi Türk siyasasının anlamlı son unsuru olan parti ise Ekrem Alican’ın önderliğinde kurulan Yeni Türkiye Partisi’dir. YTP 1961 seçimlerinde %13.7 oy oranı ile 65 milletvekili kazanırken, bu durum 1965 yılında oy oranının %3.9’a ve milletvekili sayısının da 19’a düşmesine sebep olmuştur. YTP özellikle o dönem cezaevinde olan Celal Bayar’ın desteğini alamadığı için zaman içerisinde Türk siyasasındaki anlamlı pozisyonunu yitirmiştir (Yücel, 2006: 39). YTP’nin Türk siyasasında tutunamamasının temel sebebi AP’nin DP mirasına ve ondan kalan milletvekillerine daha kapsamlı şekilde sahip çıkmasıdır.

1.2. Darbe Öncesi ve Sonrası Dönemde Kullanılan Medya Unsurları

Türkiye’de görsel ve işitsel basın gelişimi ve iletişim kaynaklarının çoğalması tam olarak çok partili siyasi sisteme geçiş döneminde tamamlanmıştır. Örneğin Türkiye’de radyo 1927 yılında yayın yapmaya başlamış ancak iletişim kaynağı bakımından bu medya unsuru 1950’ye kadar çok kısıtlı tutulmuştur (Polat, 2018: 126). Bu anlamda basın ve medya tek partili dönemde iktidarın statükoyu korumasında önemli bir faktör haline gelirken aynı şekilde

Demokrat Parti'nin de güçlü bir muhalefet partisi olmasında ve sonuçta iktidara gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda tek partili dönemin son yıllarında basının CHP karşısında yer alarak DP'yi desteklemesi yönetim değişikliğinde halk desteği bakımından önemli bir rol oynamıştır (Demir, 2007: 154).

DP döneminde kamuoyunu yönlendirmede en etkili araçlardan birisi hiç şüphesiz basın ve medyaydı. DP'nin iktidara gelmesi sonrasında gazetecilerin mesleki sorunları ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve basın mensuplarına yönelik sosyal haklar genişletilmiştir (Kaya, 2002: 94). Ancak Demokrat Parti'nin basınla olan ilişkisi giderek kötüleşmiş ve özellikle 1954 sonrası dönemde bu bir dikotomiye dönüşmüştür. DP kendisini eleştiren basın organlarına yönelik davalar açarken bir yandan da bu davalarda elini güçlendirecek kanunlar çıkarmış ve basın üzerinde tek partili dönemi aratmayan bir baskı oluşturmuştur (Eroğul, 1998). Çok partili hayata geçiş sürecinde Türkiye'nin en etkili basın organı olan *Cumhuriyet* ile gerginlikler yaşayan DP'li siyasetçiler muhalif basın organlarına karşı top yekûn bir mücadeleye girişmiştir (Kabacalı, 1990: 176-177). Buna örnek olarak gazete kâğıdı üretimini devlet tekeline almak, çeşitli basın kanunları çıkararak basın mensupları tutuklamak, finansal sorunlar yaratmak vb. yöntemler bu tarz basın organlarını daralmaya veya kapanmaya zorlamak gösterilebilir.

Demokrat Parti'nin, CHP'yle girdiği mücadelede basın organlarının yönetimi elbette gazetelerle sınırlı değildir. DP ve CHP'nin kamuoyunu medya yoluyla nasıl yönlendirmeye çalıştığını anlamak, basın organlarının detaylı olarak incelenmesini gerektirir. Bu anlamda dönemin halk nezdinde en etkili basın organlarının gazeteler, radyo ve afişler olduğu birçok yazar tarafından iddia edilmiştir (Karpaz, 1964; Polat, 2018; Eroğul, 1990; Frederick W. F, Zürcher, 1966). Hal böyleyken bu dönemde iktidar-muhalefet ikilisinin yaptığı propagandayı anlamak, bu unsurların bu dönemde nasıl konumlandığını ve nasıl araçsallaştığının detaylı bir analizini gerektirir.

a. Gazeteler

Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde iktidar-muhalefet ilişkisinde en önemli rekabet alanlarından birisi, siyasi haberlerin halka sunulduğu en önemli mecra olan gazetelerdir. 1950 yılında 131 olan gazete yayıncı sayısı 1960 yılına gelindiğinde 506'ya yükselmiştir (Karpaz,

1962: 355).³ Ayrıca 1945 yılında toplam gazete tirajı 300.000 civarındayken bu rakam 1960 yılında 1,5 milyon civarına yükselmiştir. Ancak yine de tiraj ve gazete sayısı oranlandığında gazete başına günlük tirajın 1750 civarında olması gazetelerin toplumun tamamına nüfuz etmediği anlaşılmaktadır. O dönemde halk tarafından sadece bazı önemli gazetelerin okunulduğu da hesaba katılırsa tirajı 1000 olmayan birçok gazete olduğu varsayımına ulaşılabilmektedir. Örneğin, 1958’de Hürriyet 180 bin, Milliyet 90 bin, Yeni Sabah 90 bin ve Cumhuriyet 80 bin tiraja sahipti. Bu durum da önemli gazeteler olan *Ulus* ve 20 bin tirajlı DP yanlısı gazetelerden *Yeni Asır* gibi siyasi görüş inşa eden gazetelerin dışında kalan yayın grubunun anlamlı bir tiraj rakamına sahip olmadığını destekler niteliktedir (Lloyd, 1958: 1-3). Elbette bu dönemde var olan gazeteler iktidar-muhalefet mücadelesi içerisinde sıkışarak taraf seçmeye zorlanmıştır.

Bütün siyasi rekabetlerin sonucunda oluşan dikotomik ilişkiler çok partili dönemde, gazetelerle kurulan ilişkilere yansımış ve DP döneminde gazeteler belirli kamplarda bir araya gelmiştir. Nitekim siyasi alanda yeni kurulan hemen her parti buna paralel olarak basın ve medya organları da geliştirmeye çalışmaktadır (Seymour, 1974: 157-8). Bu anlamda hali hazırda CHP’yi destekleyen gazeteler 1946-50 döneminde demokrasi söylemi oluşturarak Demokrat Parti’ye oldukça önemli destekler vermişlerdir. DP o dönemde henüz bir yayın organına sahip olmadığından başta Vatan gazetesi olmak üzere çeşitli gazetelerden aldığı destek sayesinde 1950 seçimlerini kazanabilmiştir. 1950 seçimleri sonuçları belli olduğunda da CHP yayın organları olarak atfedilen ve genel anlamda CHP’nin savunuculuğunu yapan iki önemli gazete *Ulus* ve *Cumhuriyet*, bu ağır yenilgiyi DP’ye yönelik olumsuz bir algı yaratmadan sunmuşlardır.

Resim 2: 16 Mart 1950, Ulus

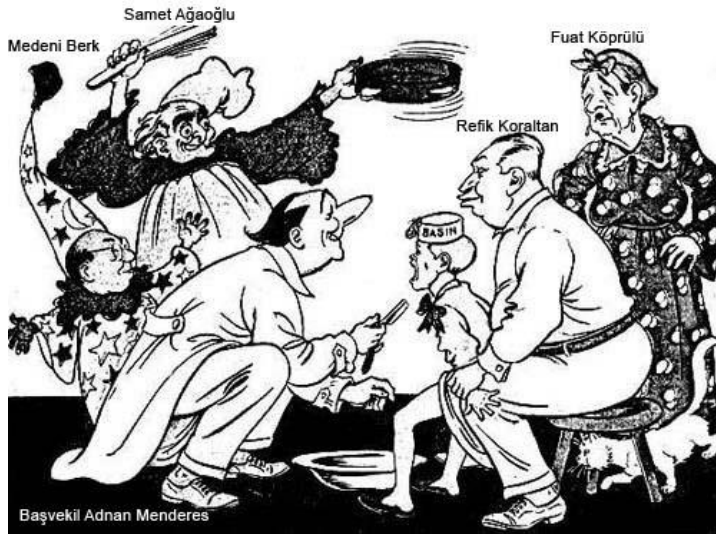
³ Başka kaynaklarda 1958 yılında Türkiye’de toplam 610 gazete bulunduğu dair bilgiler mevcuttur. Bkz. FO 371/136517/RK1672/2, *An Examination of the Turkish Press*, C.T. Brant to Selwyn Lloyd, November 14, 1958: 1

Resim 3: DP Seçim Zaferi 1950, Cumhuriyet

Bu durum aslında CHP'ye yakın olan basın organlarının bile DP'nin önünü açtığı ve parti itibarının medya yoluyla zedelenmediğini ortaya koymaktadır. Ancak CHP'ye yakın basın organlarının DP'ye bu kadar tarafsız ve dahi olumlu yaklaşımları 1950-54 Menderes başbakanlığı döneminde bile kökten değişikliğe uğramıştır. 1950 seçimleri sonucunda %52.7 oy alarak iktidara gelen Demokrat Parti, aynı zamanda CHP'nin yayın organları olan Cumhuriyet ve Ulus'u da medya iktidarından etmiştir. Bu anlamda bu iki gazete DP muhalefetine seçim öncesi destek vermelerine rağmen seçim sonrasında büyük tepkiler göstermiştir. Özellikle Ulus gazetesi ve Menderes hükümeti arasında ciddi bir gerilim hattı oluşmuş ve Ulus gazetesinde Başvekille ilgili fahiş karikatürler çizilirken, hükümet tarafı da Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfkı Atay önemli yazarları birçok kez mahkeme önüne çıkarmıştır.

Halk gazetesi, 1957, Çizgi: Ratip tahir Burak

Resim 4: Halk Gazetesi, 1957

1952 yılından itibaren basın yasasında yapılan değişiklikler ve eklemeler gazeteler üzerindeki baskıyı arttırmış ve hükümetin yazarları dava etmesinin önünü açmıştır. Bu dönemde Menderes hükümeti ile muhalefetin propaganda üretme mücadelesi genel anlamda tarafların en öne çıkan iki gazetesi olan Zafer ve Ulus üzerinden gerçekleşmiştir.

Ulus gazetesinin pozisyonunu anlamak adına uzun yıllar gazetenin editörlüğünü ve CHP milletvekilliğini aynı anda yürütmüş olan Nihat Erim'in şu sözleri yeterli olabilir:

“Ulus'un vazifesi, partinin resmi görüşünü ortaya koyup savunmaktan

ibaret değildir. Ulus aynı zamanda partililer arasındaki türlü fikir cereyanlarını

da aksettirecektir. Ulus'ta halk partinin ana umdelerine aykırı olmamak şartıyla

her düşüne yer bulacaktır” (Erim, 1947). Görüldüğü üzere Ulus CHP'nin düşüncelerini halka

arz etmek ve bu görüşleri savunmakta öte CHP içerisinde muhalefete bile yer verebilecek

kadar partiye mal olmuş bir gazetedir. Yine CHP Kasım Gülek'in yaptığı bir konuşmada

“Yeni Ulus partinin malı değil, bir arkadaşımızdır. ” diyerek kapanan Ulus gazetesinin

CHP'ye ait olduğunu tasdik etmiştir (Erim, 2007: 531; Arcayürek, 1985: 109). Ulus gazetesi o

dönemde iktidar olan Demokrat Parti'yle mücadeleye girişmesine rağmen partiden ciddi

anlamda bir destek gördüğü söylenemez. Nitekim 1953 yılında Demokrat Parti'nin kâğıt

üretimi tekelleştirmesi sonucu kâğıt fiyatlarının %300 artması Ulus gazetesi yönetimini bir

krize sokmuştur. CHP yönetiminden destek bekleyen Nihat Erim, parti genel sekreteri Kasım

Gülek'ten söz almasına rağmen ihtiyaç duyulan miktar (20 bin lira) karşılanmamıştır (Erim:

1953). Ulus gazetesi böylece kapanmış ve yerine ismi daha sonra Halkçı olarak değişen Yeni

Ulus gazetesi Hüseyin Cahit Yalçın'ın desteğiyle kurulmuş ancak baskılara dayanamayan

Nihat Erim gazeteciliği bırakmış ve Cahit Yalçın da 26 ay hapse mahkûm edilmiştir. Ulus,

Yeni Ulus ve Halkçı gazetelerinde sorumlu müdürlük yapan Cemal Sağlam hakkında 69 dava

açılmıştır. Sağlam'a verilen en ağır ceza, 5 yıl 5 ay 10 gün ağır hapis ve 10.888 lira para

cezasıydı. Sonradan bu dava kaldırılmıştır. Öldüğü gün 20 Ekim 1955'te Ankara adliyesinde

duruşması varken; ölümünden iki saat sonra mübaşir tarafından duruşmaya çağırılmıştır

(Topuz, 2011: 127-8). Demokrat parti, CHP'nin yayın organlarını ve basın mecrasındaki

destekçilerini sıkıştırmanın yanında, kendisine yakın bir gazeteler grubu ve basımevleri

oluşturmaya çalışmıştır. 1949'da kurulan Güneş Matbaacılık ve 1957'de kurulan Neşriyat

Yayıncılık kuruluşları temel anlamda Demokrat Partili vekiller ve devlet desteğiyle

gelişmişlerdir. Bu iki basım evi DP siyasi hayatı süresince *Zafer*, *Zafer Akşam Postası*, *Yeni*

Köylü, *Havadis* gibi çeşitli gazeteler çıkararak DP hükümetinin propaganda inşasında önemli

bir rol oynamıştır (Alemdar, 2001). Bu gazeteler CHP vekillerce birçok kez partizan medya olarak nitelendirilmiş ve bu yayın organlarının meşruiyeti zedelenmeye çalışmıştır. Özellikle 1954 seçimleri sonrasında DP yönetiminin gazetelere karşı olan tutumu sertleşmiş bu basın organı sadece hükümetin propaganda aracı olarak tekelleştirilmeye çalışılmıştır. DP yönetimi 1957 seçimleri sonrasında basın ve medya organlarına karşı tutumunu daha da sertleştirmiş ve hem ekonomik hem de hukuki yönden baskıyı ciddi şekilde arttırmıştır. Dönemin ünlü Cumhuriyet ve Ulus gazetelerinin sorumlu müdürleri hakkında onlarca dava açılırken, kâğıt ithalatı ve ilan-reklam gelirlerinin hükümetin kontrolü altına merkezileştirilmesi basına yönelik bu baskının son adımı olmuştur.⁴ Öyle ki zaman zaman Demokrat Parti'ye çok yakın olan Necip Fazıl Kısakürek bile DP hükümetince 8 ay hapse mahkûm edilmiş ancak Kısakürek'in karısı Neslihan Hanım'a örtülü ödenekten para ödenmiştir (Yalman, 1970; Nal, 2005: 161).

⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi, Cilt 2, s.292.

*Dönemin önemli gazeteleri olan Cumhuriyet, Vatan ve Akşam 'ın darbe sonrası manşetleri

28 Mayıs 1960 askerî darbesi sonucunda gazeteler DP hükümetinin son bulmasını, bu süreç bir askerî darbe ile gerçekleşmiş olmasına rağmen coşkuyla karşılamıştır. DP'in ilk döneminde partiye destek vermiş olan gazeteler bile darbeyi olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiş ve bu gelişmenin basın mecrasını rahatlatıp özgürleştireceği iddiasında birleşmişleridir. 1964 yılına kadar temel anlamda asker karşıtı bir propaganda ortaya konulmazken gerçekleşen koalisyon hükümetlerinin başarısızlıkları sonucu asker tekrar ön plana çıkınca "Harp Okulu" başlığı altında bir tartışma yaşanmıştır. Bu anlamda askerî kimliği olmayan siyasetçiler basının propaganda kabiliyetini kullanarak asker karşıtı bir söylem inşa etmiş ve sonuç olarak 1965'teki seçimler sonucunda tek parti iktidarına ulaşılmıştır.

b. Radyo

1950'den önce sadece seçim dönemlerinde kısıtlı olarak kullanılabilen radyo, Demokrat Parti'ni seçim zaferi sonrasında tamamıyla hükümetin kontrolü altına alınmıştır. 1950 sonrasında her Cuma sabahı Ankara Radyo'sunda Kur'an-ı Kerim tilaveti yayınları başlamış ve bu durum çoğunluğu Müslüman olan Türkiye halkı tarafından olumlu karşılanmıştır (Asker, 2014: 142). Radyonun DP döneminde ciddi anlamda hükümet ve DP propagandasının en temel araçlarından birisi haline geldiği iddia edilmektedir. Nitekim bu dönemdeki radyo yayınlarının "partizanca" olduğu gibi güçlü söylemlerde bulunan yazarlar dahi olmuştur

Ancak 1960'lı yılların bir önceki yıllara göre devlet-toplum iletişimde devrimsel bir niteliği olan radyo etrafında önemli ölçüde değiştiğini de söylemek gerekir. Nitekim bu dönemde radyo herkesin ulaşabileceği fiyatlara inmiş ve gazetelerin ulaşamadığı kırsal kesimlerde büyük bir ilgi odağı haline gelmiştir (Eryılmaz, 2005: 101). Radyo kapsama alanındaki bu gelişmenin, program içeriklerine yansımadağı ve programların genel anlamda propagandadan öteye geçmediği de unutulmamalıdır. Bu anlamda iktidarın radyo yayınlarına doğrudan

Resim 6: 27 Mayıs 1961, Cumhuriyet

vermiştir. Çünkü gazeteler birçok şehre iki- üç gün sonra ulaşmaktadır. Televizyon henüz Türkiye'de yayına başlamamıştır. Sinema büyük şehirlerde sınırlı sayıdadır. Durum böyle olunca, radyo önemli bir araç haline gelmiştir. DP İktidarı, vatandaşın popüler en büyük eğlencesi radyoyu Vatan Cephesi'nin propaganda aracı olarak kullanmaya karar verdi. Vatan cephesine katılanlara ilişkin uzun isim listeleri devlet radyosundan yayınlandı. Bu listelerde ölmüş insanlar, bebekler, isminin orada okunduğundan habersiz kişiler vardı. Vatan cephesine ilişkin propaganda sadece radyo ile sınırlı kalmamış haftalık olarak yayınlanan ve o haftanın iktidarı ilgilendiren olumlu haberlerin yer aldığı, Vatan Cephesi adında yöresel propaganda gazeteleri yayınlanmaya başlamıştır.

c. Miting ve Afişler

Demokrat Parti'yi, CHP'nden ayıran en temel özelliklerden birisi hiç şüphesiz halkla ilişki kurma tarzıdır. Halkı bürokrasi veya siyasetin bir alt tabakası olarak görmek yerine, DP halkı siyasetin üzerine konumlandırarak Türk siyasetinde bu anlamda bir devrim yapmıştır. DP mitinglerini ve kullanılan afişleri muhalefet dönemi (1945-50) ve iktidar dönemi (1950-60)

etkisinin radyo yayınlarının niteliğini olumsuz yönde etkilediği iddia edilmiştir (Kejanlıoğlu, 2005: 154).

DP'nin kitlelere ulaşmada kullandığı ikinci iletişim aracı ise radyodur. Özkan'a (2002: 27-29) göre DP, o günün şartlarındaki iletişim araçlarının yetersizliği sebebiyle radyoya önem

olarak ikiye ayırmak, partinin mitinglerde kamuoyunu nasıl ve ne yönde etkilemeye çalıştığını anlamaya yardımcı olabilir. DP mitinglerine aynı zamanda paralel bir ayırım da seçim döneminde gerçekleştirilen mitingler ve seçim dönemi dışındaki mitinler olmak üzere yapıldığı takdirde Demokrat Parti'nin halkı hangi zaman dilimlerinde daha çok etkilemeye çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Seçim dönemi mitinglerinde inşa edilen söylemin daha çok Demokrat Parti'nin Türk siyasasındaki yerini güçlendirmeye yönelik olduğu ortaya çıkarken, bunun dışındaki dönemlerde demokrasi söyleminin ön planda olduğu fark edilebilmektedir (İşler, 2007).

Resim 7: 29 Ağustos 1964, Tercüman yaygınlaşmasında Adnan Menderes ve onun DP yönetiminde yer alan yol arkadaşlarının halkla yakın ilişki kurma çabasının rolü oldukça önemlidir. DP mitingleri genel anlamda halkın iradesinin devlet ve hükümet tarafından tanındığı mecralar olarak lanse etmiş ve bu atmosferi de özellikle seçim dönemlerinde rakiplerini eleştirmek için kullanmıştır.

CHP genel anlamda 1950 öncesinde mitinglere sonraki dönemde olduğu kadar başvuramazken 1950-60 DP döneminde çok daha sık miting yapmaya çalışmıştır. CHP de miting alanlarını hükümeti eleştirmek için kullanırken burada üretilen propaganda söylemleri açısından başarılı olmuş ancak afiş kullanımı bakımından Demokrat Parti'nin gerisinde kalmıştır. CHP'ni 1950-60 döneminde özellikle İç Anadolu bölgesinde gerçekleştirmeye çalıştığı mitinglere, DP hem kendi seçmen kitlesini kaybetmemek adına hem de CHP propagandasını bir nebze de olsa

1957 seçimleri ise Türkiye'de iktidar ve muhalefetin halkla olan etkileşiminin çok daha üst seviyeye çıktığı bir sürecin başlangıcı olmuştur. 1957 seçimleri de dahil olmak üzere bu tarihten sonra mitinglerin yapılış biçimleri çeşitlenirken, gerçekleştirilen hazırlıklar ve kullanılan afiş, bayrak vb. unsurlar giderek çoğalmıştır. Mitinglerin ve afiş vb. görsel propaganda unsurlarının bu denli

etkilemek adına askerî ve polisi de kullanarak engel olmaya çalışmıştır.

Resim 8: 1 Mayıs 1959, Akşam

Resim 9: 3 Nisan 1960, Akşam

1960 sonrası dönemde ise mitingler hem halk hem de ortaya çıkan yeni siyasi unsurlardan birisi olan Adalet Partisi tarafından benimsenmiş ve mitingler giderek yaygınlaşmıştır. 1960 sonrasında toplumun çeşitli zümreleri de kendi aralarında mitingler yapmaya başlamış ve

Resim 10: 21 Şubat 1963, Akşam

ifade özgürlüğü anlamında kısa da olsa bir refah dönemi yaşanmıştır.

1960 sonrası halkın bilgi aldığı kaynakların ve propaganda unsurlarının çoğalması miting metodunun halk tarafından da kabullenilmesiyle, Türk siyasasını daha rekabetçi bir hale getirmiştir.

Bu bilgiler ışığında, Türk siyasal hayatında mitinglerin

kapsam, dinleyici, içerik ve düzenleyici bağlamlarında 1946-65 yılları arasında düzenli olarak genişlediğini ve giderecek bu alanda daha çok yer kapladıkları iddia edilebilir.

2. Darbe Öncesi Sonrası Dönemde Propaganda (1955-65)

1955-65 dönemleri arasında Türk siyasasında propagandayı araştırmak temel anlamda bu dönemlerde kullanılan propaganda unsurlarını, propagandanın tipini, sloganını ve hedefini iyi analiz etmeyi gerektirmektedir. Çalışmanın bir önceki kısmında incelenen propaganda unsurlarında yaşanan gelişmelerin propagandanın yapısını ve içeriğini de etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda darbe öncesi ve sonrası dönem olmak kaydıyla Türk siyasasında 1955-65 yıllarında propagandanın yapısı incelendiğinde bu idari etkileşimin üç temel unsur etrafında şekillendiği görülür.

2.1. Propaganda Tipleri

Türk siyasasının 27 Mayıs darbesine giden süreçte 1955-60 ve sonrasında 1960-65 ne tür propagandalar içerdiği incelendiğinde esas itibarıyla Lenin tipi ve Hitler tipi propagandanın baskın olduğu iddia edilebilir. Bu dönemde propagandanın genel bağlamda kaynağı açısından değerlendirildiğinde kara-beyaz propaganda ikilisinden ikincisinin daha önce olduğu göze çarpmaktadır. Yürütülen propagandalar genellikle kaynağı belli ve sürekli yapıdadır. Bu dönemlerde bütün aktörlerin ortak noktada bulunduğu belki de tek konu olan demokrasi temalı propaganda, beyaz propaganda çerçevesi altında değerlendirilebilir. Ancak onun dışında kalan din, Atatürkçülük, modernite vb. birçok kavram en azından taraflardan birinin kara propagandasının bir parçası haline gelmiştir.

a. Hitler Tipi Propaganda

Türk siyasasında propaganda yapımının 1945-60 dönemleri içerisinde genel anlamda Hitler tipi propagandanın izlerini taşıdığı görülebilmektedir. Demokrat Parti'nin kuruluşundan hükümeti devralmasına ve 27 Mayıs darbesine kadar uzanan süreçte "Türklük" temasının oldukça ön planda olduğu ve ulusalcı söylemlerin revaçta olduğu gözlemlenebilmektedir. Bir ulusun temel dinamiklerine odaklanılarak daha çok duyulara hitap eden propaganda şeklinin Hitler tipi propagandaya ait olduğu da göz önüne alındığında bu dönemde bu tür propagandanın baskın olduğu ortaya çıkmaktadır (Domenach, 1969: 43). Bu dönemlerde özellikle "Yeter! Söz Milletindir!" gibi sloganların imgeler haline gelerek akılsal açıklamaların üstünde bir yer edinmesi de Hitler tipi propagandanın en temel özelliklerinden birisidir. Yine bu dönemde özellikle hem CHP hem DP'nin yine Hitler tipi propagandanın

temel özelliklerinden olan basit ve karmaşık koşullandırıcı etkenleri kullandığı gözlemlenebilmektedir. CHP için basit koşullandırıcı etken Atatürkçülük ve karmaşık koşullandırıcı etken parti ve ordunun himayesidir. Halkın Atatürk'ün mirasından ve inkılaplarından uzaklaşmamasını sağladığını savunan CHP bu alışverişe orduyu ve parti yönetimini ekleyerek bu amacın ancak bu ikiliyle ulaşılabileceği konusunda halkı koşullandırmaya çalışmıştır. Diğer yandan Demokrat Parti'nin en temel basit koşullandırıcı etkisi halkın idare yetkisi ve özgürlüktür. DP bu alışverişe karmaşık koşullandırıcı etken olarak önce CHP'ye karşı muhalefeti ve sonra da partinin kendisini koymuştur. DP Hitler tipi propaganda uygularken, CHP'ye alternatif güçlü bir parti olmaksızın halkın özgürleşemeyeceği ve kendi kendini idare edemeyeceği argümanları üzerinden halkı Demokrat Parti'ye oy vermeye koşullandırmaya çalışmıştır. 1950-54-57 seçimlerine %85'in üzerinde katılım olduğu düşünüldüğünde Demokrat Parti'nin koşullandırmasının yerinde olduğu ve iyi uygulandığı söylenebilir.

Hitler tipi propagandanın dört temel kuralı olan bir günah keçisi üretme, kamuoyunda siyah-beyaz düşünme tarzı oluşturma, sistematik ve uzun soluklu söylem oluşturma ve halkla yakın ve sağlam bir ilişki kurma ilkeleri bu dönemde birçok alanda gözlemlenebilmektedir (Dobb, 2008: 445). 1945-60 dönemi içerisinde CHP ve DP'nin kendilerine has "günah keçileri" teşhis ettikleri ve söylemlerini bunun üzerine inşa ettikleri gözlemlenebilmektedir. Her iki parti için de günah keçilerinin birbirleri olduğu elbette bu dönemde sadece iktidar şansı olan iki parti olmasından kaynaklanmıştır. Her iki parti de diğer partiyi ve zaman zaman zihniyetlerini, liderlerini günah keçisi ilan ederek bu unsurlar veya şahsiyetler üzerinden propaganda faaliyeti yürütmüşlerdir. Bunun yanında hem CHP hem de DP halkı, CHP ve DP arasında seçim yapmak zorunda oldukları bir siyah-beyaz düşünce yapısına yönlendirmiştir. Bu durumun her iki partinin de işine yaradığı ve tarafsız-çekimsiz olanları da politik alana çektiği seçime katılım oranlarından anlaşılabilir. CHP din ve Atatürkçülük ve DP de özgürlük ve dinsizlik üzerinden oluşturduğu söylemleri sistematikleştirerek Hitler tipi propagandanın üçüncü kuralı açısından da bu tekniği benimsemişlerdir. Her iki parti de zaman zaman doğru olmayan veya çarpıtılmış olan bazı söylemleri kendilerine yakın olan yayın organlarında sistematik olarak uzun yıllar boyunca gündemde tutmuştur. CHP'nin irtica, şer'i hüküm ve Nurcular üzerinden oluşturduğu söylem ve Demokrat Parti'nin dinsizlik, batıcılık üzerinden oluşturduğu uzun soluklu söylemler bu tekniğe örnek olarak gösterilebilir. Hitler tipi propagandanın son kuralı olan halkla sağlam ve yakın bir ilişki kurma ayağında 1960 darbesine kadar uzanan süreçte Demokrat Parti'nin bir adım önde olduğu iddia edilebilir.

Demokrat Partili siyasetçilerin ev toplantılarına varıncaya kadar halkla iç içe geçmesi CHP'ye karşı bu anlamda kazanım elde etmelerini sağlamıştır. Yine Demokrat Parti'nin ve halkın bazı kesimlerinin CHP'nin mitinglerine engel olma çabası ve CHP'nin daha elit bir kesime hitap etmesi, partinin halkla yeterince yakın bir ilişki kurmasının önüne geçmiştir.

b. Lenin Tipi Propaganda

27 Mayıs darbesinin Türk siyasasında birçok şeyi değiştirdiği birçok teorisyen ve düşünür tarafından kabul edilen bir durumdur. Elbette bu değişiklik darbe sonrası dönemde partilerin ve siyasi liderlerin yürüttükleri propaganda faaliyetlerini de derinlemesini etkilemiştir.

Leninist propagandanın özellikle 1957 seçimleri sonucunda oluşan baskı ortamı ile birlikte bir "baskı bilinci" oluşturma bağlamında başladığı öne sürülebilir. Lenin tipi propagandanın temel amacı gerçek bir baskıya gerçek bir bilincin eklenerek bu baskının daha çekilmez hale getirilmesidir (Domenach, 1969, 26). Ayrıca bu dönemdeki propagandanın Lenin tipi propagandayla ortak noktalarından birisi propagandanın hedef kitesindeki daralmadır.

Özellikle 1957 sonrası yürütülen propaganda faaliyetlerinde bütün partiler kendi sadık seçmen gruplarını veya hitap ettikleri grupları (işçi, öğretmen vs.) hedef kitle olarak tanımlamışlardır. Propagandanın hedef kitesinin daralması Hitler tipi propaganda ile Lenin tipi propaganda arasındaki en büyük farklılıklarından birisidir. Bu iki dönem arasındaki propaganda faaliyetlerinde yaşanan değişimin en belirgin özelliklerinden birisinin bu daralma olduğu

Resim 11: 2 Haziran 1960, Milliyet

propagandanın temel prensiplerinden birisi olan

iddia edilebilir.

1957-65 arasında yürütülen propaganda faaliyetlerinin geneli düşünüldüğünde partilerin aynı vakaları çok farklı gözden açıkladıkları ve farklı açıklamalarla kamuoyunu etkilemeye çalıştığı görülmektedir. Bu durumda elbette parti sayısının artması bir etkendir ancak Lenin tipi

“şeytanlaştırma”nın, partilerin bütün krizleri ve ortaya çıkan gelişmeleri rakiplerinin aleyhine kullanması bağlamında kullanıldığı öne sürülebilir.

Bu dönemdeki şeytanlaştırmanın en çarpıcı örneklerinden birisi, darbe sonrasında CHP’nin darbe sonrası ordunun rolünü ve askerî müdahaleyi meşrulaştırmak adına ortaya attığı varsayımsal iddialardır. Darbe sonrası süreçte iki gün arayla önce buzhanelerde cesetler çıktığı iddiası manşetlerde yer almış ancak daha sonra bu haberin asılsız olduğu ve bulunan ceset olmadığı anlaşılmıştır. Daha sonra da buzhaneden ceset çıkmaması sonucunda bir varsayım üzerinden cesetlerin kıyma makinelerinde öğütüldüğü sonucu çıkartılmıştır. Bu şekilde Demokrat Partili siyasetçiler, bu zihniyeti paylaşan insanlar, dindar kesim ve daha bir çok toplum unsuru şeytanlaştırılmıştır. DP ve sağ kanatta yer alan Adalet Partisi ve CKMP ise CHP’nin “Allah’sız”, komünist ve dinsiz olduğu iddiaları üzerinden CHP’yi şeytanlaştırma yönetimine başvurmuştur.

Resim 12: 4 Haziran 1960, Akşam

Özellikle 1960 darbesi sonrası süreçte Lenin tipi propagandanın “Amaca hizmete her yol mubahtır” anlayışı çerçevesinde hareket edilmiştir. Bütün partiler diğer partilerin “açık”larını ararken bunları halka arz etmeye önem göstermiştir. Nitekim Lenin tipi propagandanın en temel

iki ayağı siyasal açık etme ve slogan siyasetidir (Domenach, 1951: 266). Leninist propagandanın iki önemli ayağından birisi olan “açık etme” taktiği 1960 sonrası dönemde oldukça sık rastlanılan bir olgudur. 1960 sonrasında bütün partiler rakiplerine hangi sloganlar üzerinden saldıracaklarını belirlemiş ve uzun soluklu söylem oluşturarak ve siyasal açık etme metodu kullanarak Leninist propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir.

3. Propaganda Temaları

3.1.Din

1955-65 dönemi içerisinde Türk siyasasında kullanılan propaganda unsurlarında özellikle gazete ve radyoda ön plana çıkan en köklü temalardan birisi *din* ve onunla ilgili gelişmeler

olmuştur. 1955-60 döneminde oldukça yoğun olarak propaganda unsuru haline getirilen “din” teması CHP ve DP tarafından oldukça sık bir şekilde kullanılmıştır. Bu bağlamda DP “din” temasını olumlu bir unsur olarak kullanırken CHP “din” ve onunla ilgili ithafları olumsuz bir unsur olarak kullanmıştır. Temel anlamda CHP ve DP’nin “din” temasını propagandalaştırırken kullandıkları yöntem aynı olmasına rağmen bu temaya yükledikleri anlam birbirinin tam anlamıyla karşıtıdır. DP “din” unsurunu halk ile daha yakından ilişki kurmak ve ortak bir payda üzerinden daha çok insana hitap etmek adına kullanmıştır. CHP ise “din” temasını hükümeti laiklikten uzaklaşmak çerçevesinde eleştirmek ve hükümetin pozisyonunu radikalleştirmek için kullanmıştır. Bu anlamda iki partinin de din temasını bir propaganda unsuru olarak kullandığı ve bu şekilde kamuoyunu etkilemeye çalıştığı ancak bu unsura aynı manaları yükleyerek daha iyi metod kullanma rekabetine girmediği görülmektedir. Aksine CHP ve DP din temasına karşıt manalar yükleyerek birbirlerini “aşırı dindar olma” ve “dinsiz olma” üzerinden etiketlemeye ve bunun üzerine bir söylem inşa etmeye çabalamışlardır.

Demokrat Parti’nin “din” temasını propagandalaştırması incelendiğinde genellikle dinin halkla daha yakından ilişki kurmak için bir katalizör olarak kullanılmaya çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. DP milletvekillerinden Abdullah Aytemiz, “İslâm çocuklarının İslâm kaidelerini öğrenmelerini gerektiğini” iddia ederken Gazi Yiğitbaşı ise “Türkler bütün harpleri din sayesinde kazanmışlardır.” demiştir.⁵ Son olarak DP lideri Adnan Menderes’in 1958’deki parti kongresindeki “İnkılapçı softalar... Türkiye devleti Müslümandır ve Müslüman kalacaktır.” ifadesi DP-din ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. DP iktidarında *Zafer* yayın grubu çatısında olan gazeteler dinî öğelerin birçoğunu gazetelere taşırken Ramazan aylarında özel yayınlar yapmış ve kuponlarla dinî kitaplar dağıtmışlardır (Koloğlu, 2006: 131). Bu durum diğer gazeteleri de hareket geçirmiş ve aslında *Zafer* grubu bünyesinde olmayan bazı diğer gazeteler de din temasını zaman zaman olumlu manada propagandalaştırmışlardır.

Demokrat Parti’nin “din” temasını en çok kullandığı olaylar analiz edildiğinde ezanın Arapça’ya çevrilmesinin halk nezdinde önemli bir anlam bulduğunu ve DP tarafından propagandalaştırıldığı görülebilmektedir. Yine 1950’nin sonlarından itibaren radyodaki CHP tekeli kırılmış ve DP’ya daha yakın olan kuruluşlar Kur’ân-ı Kerim yayını yapmaya başlamıştır. Bütün bunlara rağmen DP’nin din teması ile olan ilişkisinin siyasi mecraya çok taşınmadığını ve Demokrat Partili siyasetçilerin genel anlamda dinî cemaatlerden uzak durma

⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Devre:11, Cilt:11, 1957, s.119.

çabası içinde olduğu gözlemlenmiştir. DP din ile olan ilişkisini cami inşası, Kur'an kurslarının yaygınlaşması, müfredata din derslerinin eklenmesi gibi daha çok halka ilgili kısımlara yoğunlaştırmıştır. Bu durumun en somut yansımalarından birisinin Celal Bayar'ın bazı konuşmalarında şeriat ve şer'i hükümlerle ilgili konulardaki sert tutumu ve eleştirileri olduğunu iddia edilebilir (Duman, 133).

Resim 13: Vakit, 14 Haziran 1950

Demokrat Parti'nin CHP tarafından sürekli bir "dinci" etiketle propagandaya maruz kalması birçok Demokrat Partili'nin Celal Bayar gibi alenen dini öğelere sert çıkışlar yapmaması ve aksine dini öğeleri toplumda daha da yaygın hale getirme çabalarıdır. Fuat Köprülü'nün "Komünizmle savaş imanlıların, imansızlara karşı bir mücadelesidir." cümlesi DP'nin CHP'yi

Demirel solcuları kastederek "Bu dinsizlere halkımız karşı koyacaktır!," dedi

TRABZON, (AA) — Başbakan Süleyman Demirel, Trabzon'da yaptığı konuşmada, kalkınmamızı anlatmış ve bu konuda kat'edilen mesafeyi rakamlarla dile getirmiştir. Başbakan Demirel, sözlerine şöyle devam etmiştir:

«— 1950 de memleketimizin 400 bin ton çimentosu vardı. 1967 de bu miktar 4,5 milyon tona çıkarılmıştır. 1970 de ise 10 milyon ton çimentomuz olacaktır.

Mesele, yapma iktidarı yok, yapabileceği güç yok. Bundan sonra durup dedikodu etme gücü var. Yapacağım ama millet bırakmadı. Millet bırakmadı ise (Devamı, Sa. 5 Sö. 5 de)

Resim 14: 15 Ağustos 1967, Bugün

dinsizlikle ithamı ve bu din temalı propagandayı açıkça ortaya koymaya yeterli olabilecek güçte bir ifadedir. Bu argümanlar DP yanlısı olduğunu öne sürmese de bütün gücüyle bu partiyi savunan birçok yayın organında daha da şiddetlendirilerek sunulmuştur. Örneğin dönemin önemli din temalı dergilerinden *Fetih*'te yer alan yazılarda "CHP karşı taraftır", "CHP maneviyat düşmanıdır" gibi ifadeler yer almıştır.⁶ Yine başka bir sayıda *Fetih* dergisinde "CHP yeniden iktidara gelirse, felaket olur; Müslümanlar

⁶ *Fetih*, Sayı:37, Haziran 1958, s.1

yeniden doğranır” gibi oldukça önemli propaganlaştırmalar yapılmıştır.⁷

Resim 15: 08 Haziran 1957 Ulus

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Türk siyasasında din temalı propagananın gündemde daha az yer kapladığı söylenemez. Bu anlamda yaşanan tek değişiklik din temalı propagananın öncüsü olan DP yerine Adalet Partisi'nin özellikle Süleyman Demirel öncülüğünde

devam ettirildiği söylenebilir. 1960

sonrası dönemde Osman Bölükbaşı önderliğinde kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) de AP'nin “din” hassasiyetine yakın bir duruşla CHP'yi komünizmle eşleştirmiştir. Komünizm toplumun temel taşları olan İslâm ile bağdaşmadığı ve bu akımın insanı ateist yapacağı üzerinde sıkça durulmuştur. Öyle ki bu durum Adalet Partisi ve CKMP arasında bir rekabet konusu olmuş ve daha sonra CKMP tarafından 1968 tarihinde yayımlanan Milli Hareket Bildiri'sinde bu rekabetin sonucu açıklanmıştır. Bildiriye göre AP ve CKMP'nin komünizm karşıtlığında içerisine girdiği bu rekabet “imansız kapitalistlerin” kazanmasına sebep olmuştur. Burada imansız kapitalist olarak tanımlanan topluluk hiç şüphesiz CHP içerisinde üretim araçlarını elinde bulunduran kesimdir. Görüldüğü üzere Türk siyasasının sağında yer alan siyasi oluşumlar temel anlamda din temalı propaganayı sıkça kullanmışlar ve bu olguya olumlu değer atfetmişlerdir. Bu sayede de yapılan bu propaganada aracılığıyla halkın bu partilere olan bakışı olumlu yönde geliştirilmeye çalışılmıştır.

Resim 16: 1960, Milliyet

1955-60 dönemi CHP'nin din temalı propaganada faaliyetleri incelendiğinde genel anlamda bu olguya olumsuz mana yüklendiği ve “dindarlık” üzerinden rakip partilere karşı ciddi bir propaganada uygulandığı gözlemlenebilmektedir. Bu

dönemde gazetelerde özellikle karikatürler aracılığıyla zihinlere yerleştirilen “Nurcu”

⁷ Büyük Doğu, Sayı:2, 14 Mayıs 1954, s.11.

çerçevelemesi üzerinden Demokrat Parti'ye "dinci" etiketi yapıştırılmaya çalışılmıştır. İlk etapta CHP laiklik söylemini güçlendirmek adına din ve siyaseti ayırttırmaya çabalamışsa da daha sonra bütün imkânlarıyla din temalı propaganda yapmaya başlamıştır.

Bu dönemde gazete manşetlerinde sıkça yer alan Said Nursi ve onun müridleri (Nurcular), DP ve dolayısıyla hükümeti suçlayacak şekillerde çerçeveselendirilmiştir.

Resim 17: 2 Ocak 1960, Akşam

Bu bağlamda Said Nursi'nin ülke içerisindeki bütün hareketleri yakından takip edilirken, Nursi ve müridlerinin modernite ve laiklik karşıtı ve şariat yanlısı oldukları çerçeveselendirmesi sürekli olarak canlı tutulmuştur. Bir yanda modernleşme ve Batılılaşma diğer yanda da dindarlaşma ve irticanın konulduğu bir dikotomide CHP ilk kısmı üstlenmeye

Resim 18: 25 Aralık 1962, Ulus

çalışırken Demokrat Parti'yi de ikinci kısım ile sürekli itham ederek bunun üzerinden bir söylem inşa etmeye çalışmıştır. Öyle ki bu durum dönemin CHP'ye en yakın gazetesi olan Ulus'ta ciddi yankı bulmuş ve bu gazete birçok farklı şekillerde ülkedeki dindarlaşmaya vurgu yapmıştır.

Ulus ve aynı zihniyetin parçası olan gazetelerde genel anlamda bir "İrtica" tehdidi oluşturulmuş ve bu tehdit DP ile eşleştirilerek partinin halk nezdinde radikalleştirilmesi amaçlanmıştır.

Bu durum 1960 sonrası dönemde kurulan İnönü hükümetlerinin gündeminde sürekli yer ederken Said Nursi'nin 1963'te vefat etmesi üzerine tartışma onun arkasında bıraktığı

Resim 19: 3 Mart 1964, Akşam

müritleri ve onların faaliyetleri üzerinden devam ettirilmiştir. Nurcuların özellikle Risale-i Nur'a ve Said Nursi'nin öğretilerine bağlılıkları "bağnazlık" olarak etiketlenmiş ve bu insanların oldukça tehlikeli bir mantaliteye

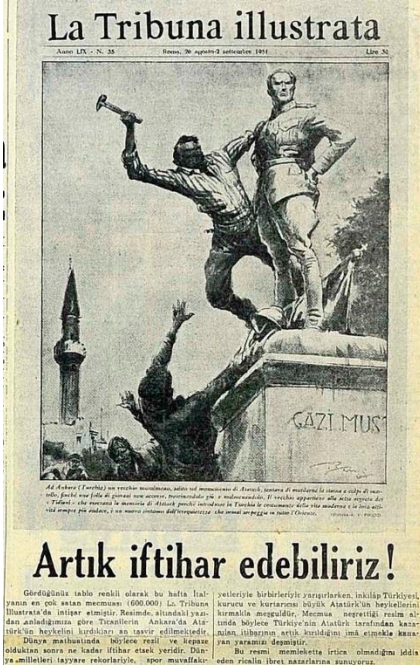
sahip oldukları CHP'ye yakın medya kuruluşlarınca sürekli gündemde tutulmuştur.

Türk siyasasında 1955-65 dönemi din temalı propagandanın miting alanlarında sıkça konuşulduğu kolayca gözlemlenebilen bir olgudur. Bu dönemlerde en yaygın kullanılan üç propaganda unsuru göz önüne alındığında din temalı propagandanın afişlere anlamlı düzeyde yansımadağı görülmüştür. Bu anlamda “din”in iktidar mücadelesi veren partiler tarafından görselleştirmemesi halk nezdinde uyanabilecek negatif algılardan çekinildiğinin bir göstergesi olabilir. Ancak afiş dışındaki bütün propaganda unsurlarında propaganda teması olarak en sık karşılaşılan olgunun din olduğu bütün deliller ışığında iddia edilebilmektedir.

3.2. Atatürkçülük

DP dönemini ve darbe sonrası dönemin en önemli ve sık karşılaşılan propaganda temalarından birisi de **Atatürkçülük**'tür. CHP ve DP arasında bu bağlamda önemli bir rekabet olduğu ve partilerin Atatürkçülük açısından bir yarışta olduğu açıkça gözlemlenebilmektedir. Bu rekabet bağlamında Atatürk'ün “miras” olarak bıraktığı bir parti olan CHP, İsmet İnönü önderliğinde Atatürkçülük üzerinden Demokrat Parti'ye sürekli olarak yüklenmiştir. Kullanılan propaganda unsurlarıyla Atatürkçülük üzerinden hem orduyu kendine yakın tutan CHP hem de DP karşıtı söylemini bu olgu üzerinden güçlendirmiştir. CHP Atatürkçülük temalı propagandayı esasen iki ayaklı bir şekilde yürütmüştür. Bu propagandanın bir ayağında Mustafa Kemal'in şahsiyeti ve bıraktığı mirasa odaklanılırken diğer ayağında ise inkılaplar üzerinden bir söylem oluşturulmuştur. Atatürk'ün şahsına yönelik saldırıların ve negatif açıklamaların DP döneminde çoğaldığını iddia eden CHP liderleri genel anlamda halkı ve orduyu DP'nin Atatürkçü olmadığına ikna etmek için propagandalarında bu temayı kullanmışlardır. Atatürkçülük temalı propagandanın en temelde gazeteler üzerinden yürütüldüğü ve özellikle CHP tarafında afişlere yansıdığı görülebilmektedir.

Bu dönemlerde Atatürk büstlerine yapılan saldırılar gazetelerde geniş yer bulurken bu durum uluslararası medyanın dahi ilgisini çekmiştir. Demokrat Parti'nin Atatürkçülük temalı propagandayı nasıl kullandığı incelendiğinde genel anlamda savunmacı bir propaganda yapım süreci yürütüldüğü ortaya çıkmaktadır. DP genel itibariyle partideki karşıtlığın CHP'nin mevcut idaresine karşı olduğu ve Atatürkçü ideolojiye karşı bir tutum içerisinde olunmadığını savunmuştur. Zaman zaman bazı milletvekilleri Atatürk reformlarının yararsız olduğunu ileri sürmüşse de bu bir parti söylemine dönüşmemiştir (Eroğul, 2003: 132).

Resim 20: 28 Ağustos 1951, Hürriyet

DP lideri Adnan Menderes'in parti ve hükümet programlarında Atatürkçülükten bahsederken bu olguyu halk nezdinde kabullenilenler ve kabulllenilmeyenler olarak ayırdığı göze çarpmaktadır. Menderes ve DP yönetiminin laikliğe karşı farklı bir tutumu olduğu ve bu olgunun halk tarafından da benimsenmediğini düşündükleri tarihsel araştırmaların birçoğunda iddia edilen bir durumdur (Toprak, 2007: 385). Demokrat Parti'nin, CHP'ye karşı kullandığı en büyük kozlardan birisi DP döneminde inşa edilen Anıtkabir olmuştur. Demokrat Partililer Atatürk'e kendilerinin daha çok değer verdiğini ve asıl Atatürkçülerin kendileri olduğunu savunurken neden CHP döneminde Anıtkabir gibi bir yapının yapılmadığı sorusuyla CHP'nin

bu konudaki argümanları çürütmüşlerdir. Demokrat Parti'nin Atatürkçülük temalı CHP

Hükümet, din istismarcılarının baskısı altında bulundurulduğu bir sırada...

ATATÜRKÇÜLER NERDESİNİZ VE NEDEN SUSUYORSUNUZ ?

Cüneyt ARÇAYÜREK yazıyor

ANKARA — İç çekişmelere yem olacak kollar bulduk mu, Atatürk'ü de, ilkelerini de unutup gidiyoruz. Atatürk, her yaratığının gelecek yıllarda girebileceği çıkmaz sokaklardan nasıl kurtulacağını söylememiştir. Ama, daha kudretlisini öğretmiştir: Aklınızı kullanmasını biliniz, demiştir.

Resim 21: 09 Ekim 1966, Hürriyet

propagandasına karşı başka bir cevabı ise CHP'nin bu dönemlerde başkaları tarafından ve Atatürk çizgisinden uzak bir şekilde yönetildiği olmuştur.

Atatürkçülük temalı propagandanın

diğer bir ayağı olan inkılaplarla ilgili ithamlara da cevap bulan DP

yönetimi inkılapların bekçisinin sadece millet olabileceği vurgusunu yapmıştır.

DP'nin kurduğu bu söylem, CHP'nin inkılapları kullanarak DP'yi sıkıştırmasının önüne

Resim 22: 11 Kasım 1953, Son Posta

geçerken aynı zamanda da halk nezdinde kabullenilen inkılaplara odaklanılmasını sağlamıştır. 1960 darbesinden sonra Atatürkçülük propagandası gazete ve radyo vasıtasıyla hızla ve 1950-60 dönemine nazaran daha güçlü yayılırken CHP 1960-65 döneminde Atatürkçülüğe ve inkılaplara hamilik ettiği söylemi

üzerinden diğer partileri bir nebze de olsa geride bırakmıştır.

Resim 23: 18 Mart 1951, Zafer

harekete geçirebildiği de unutulmamalıdır.

3.3. Demokrasi

1955-65 döneminin en önemli ve sıkça kullanılan üçüncü propaganda teması ise

Resim 24: CHP Seçim Afişi, 1950

demokrasidir. CHP, DP ve Adalet Partisi'nin aynı anda kullandığı bu tema genel anlamda hükümetin sahip olduğu otoriteyi halk nezdinde sorunlu hale getirmeye yaramıştır. Demokrasi söyleminin her bir parti için propagandalaştırma metodu incelendiğinde CHP'nin genelde bu temayı kullanırken hedef kitleye ordu mensuplarını koyduğu gözlemlenmiştir. Ancak DP ve Adalet Partisi'nin demokrasi temalı propagandasında hedef kitlenin halk olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Demokrat Partinin demokrasi temalı propagandalaştırma faaliyetleri incelendiğinde 1950'ye kadar demokrasi temasının

özgürleştirici 1950-60 döneminde ise kısıtlayıcı bağlamda kullanıldığı görülmüştür. 1950'ye kadar sonrasında Demokrat Parti'nin kurucuları olacak olan önemli siyasiler Türkiye halkının tamamının temsil edilebilmesi için siyasetin CHP dışında organlara izin vermesi gerektiğini savunmuştur. Böylece DP, CHP'nin köşeye sıkıştırmış ve partinin kuruluşu önündeki engelleri de ortadan kaldırmıştır. 1950-60 arası demokrasi teması kullanımında ise bu propagandanın siyaseti demokrasi çemberinde tutmaya ve hatta buraya kısıtlamaya çalışıldığı gözlemlenebilir. DP'nin demokrasiyi seçimlerle özdeşleştirilmesi ve siyasi alanı esas itibarıyla buraya sıkıştırmaya çalışması CHP tarafından sürekli gündeme getirilmiş ve demokrasinin

Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve CKMP ise Atatürkçülük temalı propagandayı CHP kadar başarılı kullanamamıştır. CHP'nin bu temayla orduyla sıkı ilişkiler kurduğu ve gerek gördüğü zamanlarda kuvvetleri bu sayede

sandıktan ibaret olmadığı sloganı ortaya çıkmıştır. Demokrat Parti'nin demokrasi temalı propagandayı en kullanışlı hale getiren parti olduğu iddia edilebilir. DP bu propaganda sayesinde Türk siyasasında "halk"a yani çoğunluğu kendisini destekleyen bir organı dahil

**Resim 25: 1950 Demokrat Parti Seçim Afişi,
Slogan: Söz Milletindir!**

etmiştir. Türkiye de demokrasi temalı propagandanın asıl amacı bu dönemde demokratikleşme olmamıştır. Başta DP olmak üzere bütün partiler demokrasi kavramını tam anlamıyla benimsemeyen sadece bir propaganda teması olarak gündemde tutmuşlardır. Demokrat Parti'nin 1950 yılında CHP totalitaryanizmine karşı "Yeter!" diyerek idari yetkiyi halka devrettiği seçimler bir dönüm noktasıdır. Ancak 1960 yılına gelindiğinde, DP 1950'de kendisinden meşruiyet ve güç aldığı bu halkın siyasi faaliyet gerçekleştirmesini yasaklamıştır. Yine radyoyu bir hükümet propagandası aracı haline getiren DP bu unsuru CHP ve diğer partilerle paylaşmış ve demokrasi sayesinde ele geçirdiği birçok gücü daha sonra kısıtlayıcı bir bağlamda kullanışlı hale getirmiştir.

Demokrat Parti'nin demokrasiyi bu denli gündemde tutmasına karşın demokratik değerlere karşı bu kadar tutucu olması CHP'nin gündeminde bu dönemler boyunca önemli bir yer tutmuş ve bütün seçim afişlerinde kullanılmıştır. CHP'nin demokrasi temalı propaganda kullanımında farklılaşan tek unsur demokrasi-DP ikilisine negatif bir mana yüklenmesidir. Demokrat Partililer kendileri ve demokrasi arasında müspet bir ilişki kurarak bunu halkın yararına olan bir olgu olarak lanse etmişleridir.

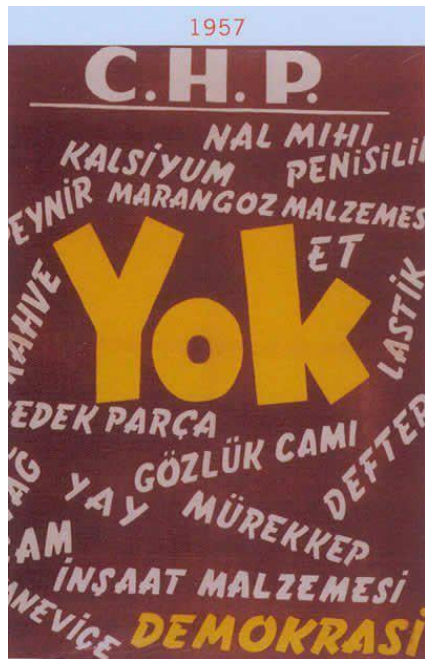
CHP, halk nezdinde DP'ye nazaran daha az desteklendiğinden bu temadaki propagandayı

Resim 26: 13 Haziran 1960, Milliyet

daha elit bir kesim olan orduya yönlendirmiştir. Darbeye giden süreçte CHP orduyu her zaman demokrasinin koruyucusu olarak nitelendirirken bu bağlamda DP baskısının hissedildiği her dönemde orduyu göreve çağırmıştır. CHP 27 Mayıs darbesi

öncesi genel anlamda DP hükümetinin baskıcı bir yönetim anlayışının olduğu ve demokratik davranılmadığı argümanları üzerinden orduyu birçok kez göreve çağırmıştır. Darbe sonrası

Resim 27: CHP Seçim Afışı, 1957

süreçte de ordunun siyasete olan bu müdahalesi meşrulaştırılmış ve ordunun Türkiye demokrasisine ikinci bir şans tanıdığı gibi oldukça müspet bir çerçeveleme yapılmıştır.

1960 sonrası dönemde ise demokrasi temalı propagandanın darbe öncesi döneme göre farklı yöntemlerle olsa da kullanılmaya devam edildiği görülmüştür. 1960 öncesinde ordu DP hükümetine dair değişikliğin öncüsü olarak göreve çağrılırken, 1960 sonrası kurulan İsmet İnönü öncülüğündeki koalisyonları ve CHP liderliğini korumak üzere göreve çağrılmıştır.

1960 sonrası dönemde ordunun demokrasinin başlıca

Resim 28: 26 Mayıs 1963, Milliyet

destekçisi ve koruyucusu olduğu çerçevelemesi üzerinden bu alandaki propaganda daha çok ordunun Türk siyasetindeki yerini meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Darbe sonrası Cemal Gürsel ile oldukça yakın ilişkilere sahip olan İsmet İnönü Türk siyasetinde tekrar öne çıkmış

ve İnönü siyaset alanının lideri olarak çerçeveselenirken ordu da bu statükonun koruyucusu olmuştur. Nitekim, Cemal Gürsel, İsmet İnönü ile birlikte verdiği röportajda “Seçimlerin garantisi benim” diyerek ordunun pozisyonunu açıkça ortaya koymuştur. 1960-65 döneminde

CHP ve ordunun ilişkisinin farkında olan Gümüşpala ve AP yönetimi birçok kez demokrasiye tam manasıyla inandıklarını ve Türk siyasetinin demokratik yapısını koruyacaklarını taahhüt etmişlerdir.

Resim 29: 28 Mayıs 1963, Milliyet

Resim 30: 3 Ekim 1960, Milliyet

Resim 31: 3 Ağustos 1963, Milliyet

Buradan hareketle 1955-60 döneminde DP hükümetine karşı oldukça sık ve güçlü bir şekilde kullanılan demokrasi temalı propagandanın 1960-65 döneminde de kullanılmaya devam ettiği açıkça görülebilmektedir. Bu iki kullanım arasındaki en temel farkın ilk dönemde demokrasinin bir mobilizasyon aracı olarak kullanılırken ikinci dönemde bu olgunun statüko haline gelerek korunmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir.

Sonuç

27 Mayıs darbesine giden süreçte ve sonrasında (1955-65) propaganda faaliyetleri incelendiğinde temel anlamda Hitler ve Lenin tipi propagandanın bu dönemlerde yaygın olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu dönemlerde yürütülen propaganda faaliyetleri arasında temel bazı farklılıklar olduğu gözlemlenmiş ve bunların Türk siyasetine etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. 1955-65 dönemin Türk siyasetinde anlamlı bir önemi olan siyasi aktörler incelenirken bu aktörlerinden en önemlileri olan CHP, DP ve AP'nin propaganda faaliyetleri daha detaylı şekilde analiz edilmiştir. Bu dönemler içerisinde en sık başvurulan propaganda unsurlarının gazeteler, radyo ve afişler olduğu da elde edilen bulgular arasındadır. Bu anlamda güncel literatürde rastlanılanın aksine bu dönem içerisinde de işitsel propaganda unsurlarının varlığı çalışmanın ulaştığı önemli bulgulardan birisidir. Her ne kadar işitsel propaganda kapasitesi bu dönemde gelişme aşamasında olsa da bu dönem içerisinde özellikle devlet radyosu Demokrat Parti tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır. 1955-60 döneminde gazete ve radyonun genel anlamda DP hegemonyasına girdiği ancak bu durumun 27 Mayıs darbesiyle köklü biçimde değiştiği tespit edilmiştir.

Ayrıca 1955-65 arası propaganda faaliyetleri incelendiğinde genel anlamda propagandanın üç önemli tema olan Din, Atatürkçülük ve Demokrasi üzerinden geliştiği gözlemlenmiştir. Din temalı propagandanın çoğunluğu muhafazakar olan Anadolu toplumu üzerinde oldukça etkili olduğu ve bütün partiler tarafından etkin bir şekilde kullanılmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Din temalı propaganda, sadece görsel basında değil işitsel basın organlarının en yaygını olan radyo vasıtası ile de özellikle DP tarafından oldukça etkin bir şekilde kullanılmıştır. DP ve AP'nin din ve demokrasi temalarına olumlu mana yüklerken Atatürkçülük ve İnkılapçılığa olumsuz mana yüklediği gözlemlenmiştir. Ayrıca CHP'nin din temasına olumsuz mana yüklediği ve diğer iki temayı ise sıkça ve güçlü bir biçimde kullandığı görülmüştür.

Atatürkçülük ve Demokrasi temalı propaganda ise özellikle 1955-60 döneminde din temasına göre arka planda kalırken darbe sonrası dönemin en çok referans alınan propaganda teması haline gelmiştir. Genel anlamda her iki dönem içerisinde de partilerin birbirlerinden bağımsız propaganda faaliyetleri kullanmadığı ve aynı dönem içerisinde genelde benzer tekniklerle propaganda yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum Türk siyasetinde ideoloji, kimlik veya referans nesnelerinin propagandanın teması veya yöntemi üzerinde üst düzeyde bir tesire sahip olmadığını iddia eden hipotezler için bir bulgu niteliğindedir. Propaganda temasının ve yönteminin ana belirleyicisinin ise, toplumsal kompozisyon-seçmen kitlesi ve hükümet kontrolündeki yasama olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Alankuş, S. (2003). Radyo ve Radyoculuk. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960). Ankara: Phoenix.
- Alemdar K. (2001). İletişim ve Tarih. (1.baskı) Ankara: Ümit.
- Armağan, S. (1967). Türkiye’de parlamento seçimleri. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 33(3), 58-71.
- Asker, A. (2013). Askerî Darbeye Doğru: Demokrat Parti’nin Tahkikat Komisyonu Kurma Girişimi, Ankara: İmge Yayınları.
- Asker, A. (2014), “DP’nin Radyoyu İktidar Aracı Yapması: 1957 Seçim Sonuçlarının Radyo Aracılığıyla Erken Yayınlanması”, İletişim Araştırmaları, 12(1), 125-157.
- Ayata, S. (1996). Patronage, Party, and State: The Politicization of Islam in Turkey, Middle East Journal, 50 (1), 40-56.
- Aziz, A. (1968), Radyo ve Köy Yayınları, TRT Yayını, Ankara.
- Birand M A, Dünder C ve Çaplı B (1995). Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bölükbaşı, Deniz (2008). Türk Siyaseti’nde Anadolu Fırtınası, 3. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap
- Cankaya, Ö. (2003), Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: 1927-2000 TRT, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ciddi, S. (2009). Secularism and Kemalism in Turkish Politics: The Republican People's Party, Oxon: Routledge.
- Ciddi, S., & Esen, B. (2014). Turkey's Republican People's Party: Politics of Opposition under a Dominant Party System. Turkish Studies, 15(3), 419-441.
- COLIN, S. U. (1974) The Political Impact of Mass Media, London: Sage Publications.
- Çelik, A. (2012). 1946-1950 Döneminde Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi Karşıtlığı: Kemalist İlkeler
- Değirmenci, N. (2010). Medya ve demokrasi: Türkiye’de siyasal iktidar-toplum ilişkisinde medyanın rolü (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Demir, V. (2007). Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Dodd, C.H. (1992). "The Development of Turkish Democracy" British Journal of Middle Eastern Studies, 19(1), 16-30.
- Domenach, J. M. (1951). Leninist Propaganda. Public Opinion Quarterly, 15(2), 265-273.

- Domenach, J. M. (1969). *Politika ve Propaganda*. Varlık Yayınları.
- Doob, L. W. (1950). "Goebbels' Principles of Propaganda", *The Public Opinion Quarterly*, 14(3), 419-442.
- Duman, D. (2016). Demokrat Parti'nin İslami Gazete Ve Dergilerle İlişkisi (1946-1960), *Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)* 9(XXV), 127-154, DOI: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh848>.
- Duman, D., & İpekşen, S. S. (2013). Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002). *Electronic Turkish Studies*, 8(7).
- Edip, E. (1950). "Partilerin Din Siyaseti", *Sebilürreşad*, 4(76) .3-8.
- Erkmen, A. (2018). Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(3).
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Eroğul, C. (1998). " Çok Partili Düzenin Kuruluşu", İçinde: Geçiş Sürecinde Türkiye. (der: İrvin Cemil Schick ve Ahmet Tonak) (3. baskı) İstanbul: Belge Yayınları.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Yordam Kitap.
- FO 371/136517/RK1672/2, (1958). *An Examination of the Turkish Press*, C.T. Brant to Selwyn Lloyd,
- Frederick W. F. (1966), "The Mass Media and Rural Development in Turkey", Rapor No. 3.
- Girgin, A. (2007). *Türkiye'de Yerel Basın ve Resmi İlan*. Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul: Der Yayınları.
- Goebbels, J. (1933). "German History of Documents and Images", Nazi Germany, 1933-1945.
- Göktepe, Cihat (2009). *Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Gelişmeler (1950-60)*, (iç.) Adem Çaylak vd. (ed.), *Osmanlıdan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Göl, A. (2009). *The Identity of Turkey: Muslim and secular, Third World*
- Gölcüklü, F. (1970). *Haberleşme Hukuku, Basın-Radyo-TV*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Gülsünler, M. E., & Ertürk, H. A. (2012). Demokrat Parti'nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(3), 90-99.
- İnce, Nurhan (1974). *Problems and Politics in Turkish Politics, 1960-66: With Emphasis on Turkish-United States Relations, the Cyprus Question, and the Leftist Movement*, Kentucky.
- Kabacalı, A. (1990). *Türkiye'de Basın Sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Karpat, K. H. (1962). "Recent Political Developments in Turkey and Their Social Background". *International Affairs*, 38(3), 304-323.

- Karpat, K. H. (1972). Political developments in Turkey, 1950–70. *Middle Eastern Studies*, 8(3), 349-375.
- Kaya, Ayşe E. (2007). Demokrat Parti Döneminde Basın - İktidar İlişkileri, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1(59), 93-118.
- Kejanlıoğlu, B. D. (2005). Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Siyasası. *Habercinin El Kitabı*, 5, 145-176.
- Keloğlu İşler E. (2007) Demokrat Parti’nin Halkla İlişkiler Stratejileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme: 1946-1960, Doktora Tezi, SÜ Sos. Bil. Enst., Konya.
- Keloğlu-İşler, E. (2007). Demokrat Parti’nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir İnceleme, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 24, 111-128.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). Şirket telsizinden devlet radyosuna, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2006). Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Kubilay, Ç. (2014). Demokrat Parti Döneminde Bir Baskı Ve Denetim Mekanizması Olarak Cevap Ve Düzeltme Hakkının Kullanımı: Ulus Örneği (1956-1960). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39).
- Nihat Erim, “Fikirler Billurlaşma Yolundadır”, *Ulus*, 12 Ağustos 1947.
- Nihat Erim, 12 Mart Anıları, Haz. Raşit Çavaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007
- Öngel, Alpaslan. (2017). Demokrat Parti dönemi basın ve iktidar ilişkileri (1950-1960). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, İstanbul.
- Polat, N. (2018). 1946 Çok Partili Dönemin Başlangıcından 1964 Trt’nin Kurulmasına Kadar Türkiye’de Radyo Yayıncılığı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 125-137.
- Quarterly, 30:4, 795-811, DOI: 10.1080/01436590902867383
- Sarıbay, A. Y. (2001). Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sherwood, W. B. (1967). "The Rise Of The Justice Party In Turkey". *World Politics*, 20(1), 54-65.
- Tanör, B. (1995). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 1789-1980, İstanbul: Der Yayınları.
- Toprak, B. (2000). Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi. (iç.) (ed.) Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Bursa: Alfa Aktüel, 309-317.
- Topuz, H. (1996). 100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler Ve Holdingler, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (2003). İkinci Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Topuz, H. (2011). Türk Basın Tarihi, (iç.) Arzu Kihtir, Medya ve Demokrasi Kültürü Ekseninde Demokrat Parti Dönemi ve Basın, İstanbul: Anonim Yayıncılık.

Turan, Ş. (1999). Türk Devrim Tarihi 4. Kitap-Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.

Üzerinden Alternatif Bir Okuma, Demokrasi Platformu, 8(30).

Yalman, A. E. (1970); Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (Cilt III), İstanbul: Yenilik Yayınları, 1970'den aktaran: Sabahattin Nal; "Demokrat Parti'nin 1950-54 Din Siyaseti", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:60, s.161.

Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti İktidarı (1950-60) ve Basın, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 51(1).

Yücel, İ. (2017). Demokrat Parti Dönemi Türk Basını Üzerine İngiliz ve Fransız Gözlemleri, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 14(1), 206-233, DOI: 10.1501/MTAD.14.2017.1.10.

Yücel, M. S. (2001) Demokrat Parti, İstanbul: Ülke Kitapları.

Yücel, M. S. (2002). Menderes Dönemi (1950-1960). Türk Tarihi Ansiklopedisi, XVI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınlar.

Yücel, M. Serhan (2006). Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005), İstanbul: AlfaYayınları.

Zürcher, E. J. (1993). Turkey: A Modern History. London: I.B. Tauris&Co Ltd Publishers.